

Morten Pilegaard

Torben Berg Sørensen: *Talehandlinger Interview- og samtaleanalyse 3*. Forlaget Gestus, 1989, 221 s.

Den socialvidenskabelige forskning skal have et ordentligt grundlag at bedrive kvalitativ forskning på. Det teoretiske fundament skal bygge på en større forståelse af de sociale sammenhænge og kommunikationens mikrosociologi. Den empiriske undersøgelses skøjten på den sproglige overflade skal suppleres og komplementeres af undersøgelser af de dybereliggende indholds- og begivenhedsplaner. Torben Berg Sørensen har skrevet et stort og vedkommende 3-binds værk om interview- og samtaleanalyse: "Fænomenologisk mikrosociologi", "Taleture og hører-kommunikation" og "Talehandlinger". Triologien er ifølge Torben Berg Sørensen et bud på et nyt paradigme for studiet af mikrosociologiske fænomener og må som sådan karakteriseres som ambitiøs både i sit mål og sit omfang. Jeg vil ikke forsøge mig som paradigmekommentator. Min ambition rækker til en anmeldelse af bogen "Talehandlinger", som ligger nærmest på mit eget projekt. Inden jeg anmelder "Talehandlinger" vil jeg dog først kort omtale triologiens to første bind.

"Fænomenologisk mikrosociologi. Interview- og samtaleanalyse 1" (Sørensen 1988) har til formål at skabe en teoretisk helhedsforståelse, som er forankret primært i sociologi og i mindre grad i sprogvidenskab. Første bind giver dermed det teoretiske udgangspunkt for triologien som helhed. Ud over dette kan den ses som en introduktion til kommunikationsorienterede analyser af interview og til sociologisk mikro-teori. Bogen omhandler sociale relationer og kommunikation med interview-situationen som gennemgående eksempel. Emnerne omfatter fokuseret kontakt, meningsdannelse i forhold til konceptuelle systemer, reflektiv meningsdannelse og adfærd versus regelstyring, fælles forståelse og "forhandling", og organisering af udtryks- og begivenhedsstrømmen i en kommunikation/interaktion.

"Taleture og hører-kommunikation. Interview- og samtaleanalyse 2" (Sørensen 1988a) er mere afgrænset i sit emne. Den handler for det første om taleture, som er replikker i en samtale, og om hvordan ordet går på skift i en samtale. Der sættes fokus på dialogers organisering i replikker og på forhandlingerne om at få ordet. For det andet behandles hører-kommunikation, d.v.s. hørerens feedback til den der har ordet. Den typiske

betydning af forskellige udtryk gennemgås, bl.a. ud fra en prosodisk synsvinkel med vægten lagt på stemmeleje og betoning. Desuden diskuteres, hvorvidt der skal anlægges et holistisk eller analytisk udgangspunkt for analyse af interviews og samtaler. Hvor "Taleture og Hørerkommunikation" beskæftigede sig med handlinger og handlingsaspekter i kommunikationens baggrund, beskriver "Talehandlinger. Interview- og samtaleanalyse 3" (Sørensen 1989), hvad forfatteren kalder udsagnsaspektets "røde tråd", d.v.s. kommunikationens overflade eller forgrund eller med forfatterens egne ord: "de handlinger som opmærksomheden fokuseres på, og som giver samtalen eller interaktionen dens sammenhængende eller kohærente karakter". Vi dykker med andre ord ud og kommer op på det sproglige udtryks overflade.

Forfatteren giver indledningsvis et kalejdoskopisk billede af samtaleanalysens forankring i pragmatikken, og lader derpå analyseperspektivet brede sig naturligt fra analyse af enkelthandlinger til kæder eller sekvenser af enkelthandlinger til hele interaktioner. For en ordens skyld afvises, at denne "røde tråd" kan følges ud fra leksikale og syntaktiske manifestationer alene - vi må finde ud af, hvordan bestemte udtryk eller en bestemt kæde af udtryk opfattes eller fortolkes. Det centrale er med andre ord, hvordan udsagn i en samtale fortolkes.

I det første og mest omfangsrige hovedafsnit, hvor enkelthandlinger er i fokus, diskuteres de klassiske talehandlingsteoretikere Austin og Searle. Diskussionen rekapitulerer de kendte kritikpunkter vedr. talehandlingsteorien, og de skal derfor ikke kommenteres yderligere her. Derimod vil jeg dvæle lidt ved forfatterens beskrivelse af, hvordan en handling fortolkes. Der opereres med 2 aspekter eller niveauer: Et "indholdsaspekt" (en udsagnsmening) og et "handlingsaspekt" (hvilken talehandling der tales om). Begge niveauer er en del af kommunikationen og på begge niveauer er det fortolkningen, der knytter forbindelsen mellem det sproglige udtryk og dets betydning. Hvad der menes hermed, var for undertegnede ikke ganske klart. Sker fortolkningen uafhængigt på de to forskellige niveauer, eller udgør de to niveauer tilsammen, hvad forfatteren kalder den "røde tråd"? Hvis sidstnævnte er tilfældet, hvad jeg vil finde mest plausibelt, ville det fremstå mere klart, hvis samtalen blev beskrevet som en flerdimensionel struktur. En struktur der består af en propositionel struktur (PS), som drejer sig om emnet eller sagforholdet og sammenhængen mellem emnerne, og en række illokutionære roller (IR), som afspejler de kommunikative handlingsmål. Den "røde tråd" kunne være lig PS + IR, d.v.s. den enhed der giver en samlet karakteristik af den

komplekse handling - vi kunne også kalde den illokutionen. En samtale består ofte af mange tråde, et illokutionært hierarki, hvoraf kun den ene er den "røde". De enkelte tråde er ofte viklet ind i hinanden i et mønster, som nok kan udledes, f.eks. gennem opstilling af illokutionshierarkier baseret på kombinationerne af diskursens propositionelle og illokutionære strukturer (Brandt et al. 1982). Man vil så her kunne operere med en primær og flere sekundære illokutionære strukturer, hvor det er den primære struktur, der karakteriserer den samlede udsigelsesrække. At talehandlingsteorien faktisk åbner døren for denne mulighed ligger implicit i eksempelvis van Dijks skelnen mellem "main speech acts" og "subordinate speech acts" og Searles skelnen mellem "global speech acts" og "subsidiary speech acts". Det må siges at være en mangel, at der ikke gives eksempler på, hvordan sådanne hierarkier kunne opstilles for samtaler og på, hvordan de ville markeres på den sproglige overflade, specielt når temaet netop er, hvad der sker på dette niveau. Det havde desuden været interessant at se, hvorledes samspillet mellem illokutionære hierarkier kunne påvirke interaktanternes fortolkning af samtalen, men det giver forfatteren desværre ikke et bud på. Forklaringen ligger sandsynligvis i de metodiske problemer, der knytter an til fortolkningen. Forfatteren beskriver således, hvorledes fortolkningen af indholds- og handlingsaspektet kan foretages af forskeren, den udsigende, modtageren eller samtaleparterne i fællesskab. Alt efter hvilken slags analyse, der foretages, tillægges en eller flere af fortolkningsinstanser den afgørende betydning. Det anbefales dels at tage udgangspunkt i samtaleparternes fælles fortolkning, hvilket stemmer fint overens med, at Torben Berg Sørensen ser talehandlingen som en udviklings- og forhandlingsproces, dels at anvende flere instanser samtidig i analysen.

Forfatterens betragtninger vedr. enkelthandlinger synes i øvrigt solidt men måske lidt ensidigt teoretisk funderet i den anglosaksiske pragmatisk tradition. Inddragelse af eksempelvis de franske pragmatikere Ducrot og Anscombre og betragtninger vedr. polyfoni ville sandsynligvis kunne have tilføjet interessante perspektiver (Nølke 1989). I forbindelse med redegørelsen for handlingsudtryks betydning og typologi som enkelthandlinger kommer forfatteren ind på en række væsentlige emner for den sociologiske undersøgelse, nemlig talehandlingens bestemthed, dens styrke og dens gyldighedsbetingelser - aspekter der vil kunne tolkes som udtryk for forskelle i magt og status, eller som forskelle i sprog- og handlingsstil. Den indirekte talehandling foreslås anskuet som en ubestemt handling, en strategisk handling, hvor det strategiske består i, at den udsigen-

de gør fastlæggelsen af handlingen til et forhandlingsemne. På denne måde bliver strategisk ubestemthed samt spørgsmålet om udsigelsesstyrken væsentlige faktorer i en høflig eller hensyntagende sproglig stil (Brown/Levinson 1987), eller med Leech's ord (1983) den strategiske ubestemthed bliver en del af den interpersonelle retorik. Ved at betegne den indirekte talehandling som en ubestemt talehandling, hvor ubestemtheden er et strategisk middel, kommer forfatteren på en udmærket måde uden om de teoretiske problemer, der knytter sig til distinktionen mellem direkte og indirekte talehandlinger, men tillægger dermed også den udsigende en bevidsthed om sit strategiske mål, selv om der tidligere i et fodnoteforbehold netop er redegjort for, at det er meget vanskeligt at verificere en sådan bevidsthed.

Fra enkelthandlinger breder perspektivet sig til handlingssekvenser. Forfatteren diskuterer parsekvensens rolle i interaktionen og fokuserer på begrebet omkransende par, det sproglige udtryks betydning og på prototypiske parsekvenser. Parsekvenser kritiseres som analyseredskab for metodens formelle rigiditet, og der foreslås en række mere fleksible og nuancerede analysemodeller. De forskellige modeller diskuteres udførligt og det påpeges, at hver model har særlige fortrin og mangler. Specielt fremhæves Edmonsons diskursmodel som et godt værktøj til at følge samtalen, d.v.s. hvordan replikker forbindes med hinanden som et træk i en udveksling, og hvordan udvekslinger igen er forbundet i faser. Fordele ved denne model er, at den ret præcist kan beskrive sammenhængen i en samtale eller interaktion fordi den giver et billede af såvel samtaltens handlingsmæssige "røde tråd" som selve handlingsbevægelsen. Men da det ifølge forfatteren er nødvendigt at koble det illokutionære aspekt med det interaktive aspekt kommer Edmonsens model til kort, fordi den primært belyser det interaktive aspekt og kun i mindre grad indbefatter den illokutionære dimension. Denne model må derfor, ifølge forfatteren, suppleres med en ethnometodologisk analyse af parsekvenser. I sidste hovedafsnit, interaktion som en samlet helhed, anlægges komplementerende synsvinkler på interaktionen. Der foreslås fire forskellige måder at anskue helheden på:

- 1) Som en kæde af enkeltbegivenheder, hvor interaktionen analyseres som en sum eller kæde af enkeltbegivenheder.
- 2) Som møder mellem deltagerne, der møder hinanden i fysisk og personligt nærvær.
- 3) Ud fra interaktive mål og problemløsning.
- 4) Som realisering af prototyper.

Aspekter af hver af disse tilgangsvinkler inkorporeres i forfatterens

samlede og endelige bud på, hvordan interaktionens "røde tråd" kan beskrives, nemlig som spændingen mellem prototypiske interaktioner og forventninger om disses realisation på den ene side og den faktiske udførelse som er produktet af aktørernes refleksioner og deres intentioner på den anden side. I den konkrete analyseproces vil denne tilgang være forbundet med store metodiske problemer, og forfatteren kan ikke henvise til fuldt udfoldede eksempler på analyser og beskrivelser af interaktioner, og han gør ikke selv forsøg på at foretage sådanne analyser. De metodiske problematikker har også i det afsluttende kapitel en dominerende stilling. Men en mere omfattende empirisk belysning og en eksemplarisk analyse havde efter min mening været gavnlige, fordi den ville have kunnet styrke diskussion af de metodiske problemer.

Når det er sagt, skal det dog tilføjes at bogens erklærede mål ikke var at give eksemplariske anvisninger på interview- og samtaleanalyse, men at præsentere sådanne analysemodeller for at bidrage til udviklingen af en fænomenologisk orienteret sociologisk teori. Et mål den på glimrende vis opfylder. Diskussion af metodiske problematikker har en central placering i omtalen af de modeller, der præsenteres. Bogen giver "the state of the art" inden for mikrosociologien, den gentager det kendte, men bringer os også et par skridt videre ved at foreslå et analyseperspektiv, der integrerer hele handlingsaspektet.

Bogen fortjener desuden ros for sin hensigtsmæssige opbygning og pædagogiske facon, som gør den egnet for en bred læserkreds.

Litteratur:

- Brandt, Margareta et al. (1982): Der Einfluss der kommunikativen Strategie auf die Textstruktur - dargestellt am Beispiel des Geschäftsbriefes i: Rosengren, Inger (ed.): *Sprache und Pragmatik*. Lunder Symposium, Lund
- Leech, Geoffrey N. (1983): *Principles of pragmatics*. Longman
- Brown, Penelope/Levinson, Stephen C. (1987): *Politeness. Some universals in language use*. Cambridge University Press
- Nølke, H. (1989): *Polyfoni. En sprogteoretisk indføring*. Ark 48
- Sørensen, Torben Berg (1988): *Fænomenologisk mikrosociologi. Interview- og samtaleanalyse 1*. Forlaget Gestus
- Sørensen, Torben Berg (1988a): *Taleture og hørerkommunikation, Interview- og samtaleanalyse 2*. Forlaget Gestus
- Sørensen, Torben Berg (1989): *Talehandlinger. Interview- og samtaleanalyse 3*. Forlaget Gestus

